

Forfatter: Palladius, Peder

Titel: Peder Palladius' Danske Skrifter

Citation: Palladius, Peder: "Peder Palladius' Danske Skrifter", i Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. af Lis Jacobsen , H.H. Thiele, 1911-1926, s. 63. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-palladius01val-shoot-idm140153320383248.pdf> (tilgået 19. april 2024)

Anvendt udgave: Peder Palladius' Danske Skrifter

Denne Haandbog indholder
try stycke Som er.
Den Lille Catechismus.
Bruduielsse. oc
Ath døde børn.

**VEnerandis in Christo viris et
dominis Ecclesiarum Daniæ et
Norwegiæ/ Superintendentibus dominis et
fratribus suis/ Joannes Bugenhagenius
Pomeranus Doctor Salutem.**

CAtechesin hanc siue Catechismum semper fuisse in Christi Ecclesia/ dubitare non potest qui vel norit hasce voces/ Decem precepta dei/ Symbolum Apostolorum/ Oratio Christi/ Baptismus/ Mensa domini. Syncerior || doctrina hactenus sic iacuit/ per illos/ qui ociosi homines et ventres pigri spirituales coeperunt appellari/ de quibus propheta Væ inquit pastoribus qui pascebant semetipsos etc vt in hominibus quorum ipsi curam gerere debebant/ nihil fere sacræ cognitionis preter Christianum nomen inueniamus/ de quo maximo peccato et seductione reddent Deo rationem qui nunc dolent quod ista doceantur/ ex quibus syncere doctis incipit/ crescit et perficitur Ecclesia Christi. Id quod et clarius et pluribus dicerem/ nisi vobis veris Ecclesiarum Christi Episcopis nunc scriberem. Quando autem vos Domini et fratres mei non solum presbyteri estis/ de quibus Paulus ait/ Presbyteri qui bene præsent duplici honore digni habeantur/ qui pastores in singulis tantum Ecclesijs simpliciter catechismo et doctrina ad eum pertinente || ad horam instruunt suam Ecclesiam/ et consilio suo adsunt illic afflictis conscientijs/ quales apud nos sunt rurales parochi et quidam boni sanctique viri in ciuitatibus/ quos sacellanos vocant/ quamquam et quidam boni pastores non plus prestant aut præstare possint/ vtinam præstent 66 omnes nec graue sit eis visitare ægrotos/ audire in confessione miseros etc.

Sed etiam estis illi presbyteri/ de quibus ita subdit Paulus/ Maxime qui laborant in verbo et doctrina. Non significat sanctus Apostolus priores presbyteros esse sine verbo et doctrina/ quales presbyteros non debet agnoscere Ecclesia Christi/ qui potius Turcæ essent quam presbyteri/ sed emphasis est in verbo/ laborant/ cuius significatio latinis non est incognita. Vobis enim incumbit vt sitis solliciti pro alijs Ecclesijs/ pro Pastoribus/ pro doctrina/ pro || summis illis conscientiarum casibus/ vt contradictoribus et hæreticis scripto et verbo obturetis os cum omni modestia et doctrina/ vt explicetis scripta prophetarum et apostolorum syncere et secundum fidei analogiam/ vt sciatis linguas quibus scriptæ sunt nobis sacræ litere/ aut illos qui sciunt proxime consulatis/ vt sitis ab omni alia sollicitudine victus et negotiorum separati/ et huic vni Ecclesiarum vestrarum negotis intenti/ contra Satanam et mundum duces exercitus domini etc.

Quidam cum non possint ista præstare aut ad talia non sint vocati/ tamen sibi piacent de nomine Episcopi/ quod per Papistas factum est pompæ nomen/ sed hoc quod dixi vere est laborare in verbo. Egregia dona Christi sunt et alii quos Paulus vocat Ephes. iij. Pastores et Doctores/ sub nomine doctorum etiam comprehendens catechistas et vel rurales || apud nos ædituos qui pueros syncere docent catechismum/ in quorum numero sunt et Scholastici præceptores catechismum docentes. sed magis egregia dona sunt Christi ascendentis/ quorum vos pars estis/ de quibus ibidem Apostolus ait. Quosdam dedit Apostolos/ alios prophetas/ alios Evangelistas. quibus subdit quos diximus.

His donis glorificati Christi indiget Ecclesia/ ex his ædificatur. vt clarissime illic Apostolus docet. Quando autem inquam hæc ita se habent admoneo et obsecro vos dominos et fratres meos vt saluti et paci studentem/ curetis apud omnes pastores vt catechismum doceant diligentissime/ et repetant a vulgo verba simplicissima eius quemadmodum hic scripta 67 sum primum sine expositione/ vt admittantur hac confessione etiam paruuli vel octo annos nati aut minores || ad mensam illius qui dicit.

Sinite paruulos venire ad me etc. sine vers hac confessione non admittantur ad sacram illam mensam ne senes quidem. Puer enim centum annorum morietur/ ait Esaias. Deinde vbi verba bene tenent/ exigatur etiam ab eis expositio/ quæ ad hoc breuis et iucunda est/ ne quis habeat excusationem/ vt inde accommodi magis sint ad alias conciones intelligendas.

Ita et non aliter habebitis bonas Ecclesias/ quas misere vastatas videtis ignorantia/ negligentia et inpietate pastorum qui hactenus visi sunt capita Ecclesiarum. Et hoc obsecro vestram pietatem vt hic catechismus In Ecclesijs vestris maneat integer/ neque permittatis cuiquam temere vel addere huic vel demere.

Inueniuntur enim forte quidam/ id quod et alibi experti sumus/ qui vtcunque || non male doceant/ tamen seipsos non docent/ sed ita sunt prefracto animo vt nihil ipsis placeat/ quod ab alijs ad hoc vocatis est ordinatum quod ipsi non fecerunt/ sed egregiam et nobis et vobis reddunt vicem/ dicentes/ Ecce nouæ leges/ aufertur Ecclesijs sua libertas/ mihi ista non placent. Hæc cum alii in arrogancia ipsorum et vident et rident/ ipsi tamen sua stulta sapientia non vident quantum in deum peccent/ quod per hanc insipientiam apud alios suæ doctrinæ detrahunt autoritatem/ Metuunt ne cui subiecti sint dum tamen de subiectione illorum ne cogitamus quidem/ sed solliciti sumus pro salute et pace atque concordia per Euangelium propaganda. Qui si ita pertexerint et omnino statuerint dissimiles esse nobis/ neque esse voluerint sub sancta ordinatione quæ vni tantum seruit Euangelio pro libertate conscientiarum non contra libertatem ut || fingunt et mentiuntur/ curabimus nos vicissim ne sint nobiscum/ spectant enim tales tandem ad seditionem et hæresin/ quæ mala prohibeat a nobis benignus ille spiritus Christi. Curatores Ecclesiarum requirimus/ non turbatores. Deus est mihi in conscientia mea testis/ quod hanc pestem ex nullo quem norim hic metuo/ tamen 68 expertus metuo/et propter hanc mei vocationem vos Ecclesiarum Episcopos admoneo vt vigiletis/ memores quid iuraueritis primum Christo/ deinde et Regiæ Maiestati pro Euangelij negotio. Christus sit vobiscum et cum omnibus Ecclesijs vestris/ cum quibus orate pro Rege/ pro Regno/ pro me. Christus seruet vos et pastores Ecclesiarum in æternum.

EX Copenhagen. M. D. xxxiiij.
Feria secunda post Jubilate.

69

Fortalen. Doctor Martinus Luther ynsker alle tro fromme Sogneprester oc predickere Naade barmhertighed oc fred i Jesu Christo vor Herre.

DEn arme elendige traang oc nød mand paa klager/ som ieg nu nylige haffuer forfaret/ der ieg vor oc faa en Visitor/ haffuer nød oc tuinget mig til ath lade denne Catechismum eller Christelige lerdom i saadan en liden slæt endfoldig form vdgaa.

Hielp Gud/ huilcken stoer iammer ieg || saa/ ath den menige mand kand aldelis intet aff den Christelige lerdom/ besynderlige paa landz byerne/ oc huor wbeskikkelige oc wduelige gantske maange Sogneprester ære til ath lære/ Oc de skulle dog alle hede christne/ oc ære døbte/ oc nyde oc bruge de hellige Sacramente/ de kunde dog huercken deris Pater noster/ ey heller troen ey heller de.x. Gudz budord/ Men de leffue hen lige som fæ oc wskellige creature/ Oc nu Euangelium er kommet/ haffue de kaastelige oc mesterlige lærdt ath misbruge alt frihed.

O i Biscoper/ huad ville i dog endelige suare Christo? ath i haffue saa skendelige ladet folcket hen gaa/ oc icke beuiist eders embede ith øgeblick/ det i faa al wlycke/ i tuinge folcket til en part aff Sacramentet/ oc til eders menniskelige lerdom oc || skøde dog intet effter om de kunde deris Pater noster/ Credo/ de.x. Gudz budord/ eller nogit aff Gudz ord. O ve ve eder til euigtiid.

Der fore Kære herrer oc brødre som ere Sogneprester oc Predicanter/ beder ieg eder for Gudz skyld/ ath i ville aff hiertet vare paa eders embede/ oc forbarme eder offuer det arme folck som eder er befalet/ oc hielpe oss ath indlære folcket/ 70 oc besynderlige vngdommen denne lille Catechismum/ Oc huem der icke bedre formaa/ tage sig denne taffle eller form fore/ og den vdyt for folcket ord fra ord/ som her effter staar.

For det første/ skal Predickeren tage sig vare for athskillig text oc form/ i huilcken de.x. Gudz budord/ Troen/ Fader vor/ oc de hellige Sacramente ere vdsætte/ Men skal tage for sig ith slag form/ oc derved bliffue/ Oc altiit || driffue den samme/ ith aar som ith andet/ Thi det vnge oc wforstaandige folck maa mand alt lære met ith slag text oc en form/ Ellers vorde de aldelis vilde/ oc intet kunde begribe/ naar mand i dag saa/ oc effter ith aar anderledis vil lære/ lige som mand vilde det forbedre/ oc bliffue dog der met spilt bode

møde oc arbejde.

Dette haffue vore kiære forfædre vel fornummet/ i det ath de haffue altid brugit Fader vor/ Troen/ De.x. Gudz budord vid en maade/ Der fore skulle wii oc saa lære vngt oc enfoldigt folck saadanne stycke/ ath wii icke foruandle en staffuelsse/ eller holde dem fore oc regne op anderledis ith aar end ith andet/ Der fore maa du vduelye dig en form/ huilcken du vilt/ oc bliff der vid altid/

Men naar du predicker for de || lerde oc forstaandige/ da maa du beuisse din konst oc giffue disse stycker fore saa herlige oc saa mesterlige som du kant. Men hos det vnge folck skalt du bruge en euig maade oc form/ oc lære dem for det aller første disse stycke/ som er de.x. Gudz budord/ Troen/ Fader vor etc. hen effter texten ord fra ord/ ath de kunde det saa telye effter dig oc lære vden ath.

Men dem som icke ville lære disse stycke/ skal mand sige ath de forsuerye Christum/ oc ære icke Christne/ oc skulle icke stædis ath gaa til Sacrament/ ey heller ath holde nogit barn til dob oc Christendom/ eller bruge noget stycke aff den Christne frihed/ men slæt skulle foruises hiem til Pauuen oc hans Official/ siden til dieffuelen selff. Der til met skulle oc forelterne oc hwsfoederne || forbyude oc necte dem ath æde oc dricke oc giffue dem til kende/ ath Førsten vil lade driffue vdaff landet saadanne haardnackede menniske.

Di end dog mand kand ingen tuinge til troen/ dog skal 71 mand holde oc driffue hoben der hen/ ath de kunde vide huat ræt oc wræt er/ oc huorlunde de skulle leffue oc nære dem hoss dem som de bo hoss/ Fordi hus som vil bo oc bygge i en Stad/ hannem bør ath vide oc holde Stadz rætten som hand vil nyde oc bruge/ huad heller hand tror/ eller er en skalck i sit hierte.

For det andet/ Naar de vel kunde texten/ saa skulle de lære dem oc saa den rætte forstaand oc vdytning/ ath de kunde vide huad det er sagt/ oc tag atter igen for dig denne taffle/ eller en anden kort enfoldig form huilcken du vilt/ oc bliiff der hoss/ oc foruend det || icke met en staffuelsse/ lige som tilforn er sagt om texten/ Oc tag dig der tiid og stund til/ Thi det er icke behoff ath du tager alle stycker fore paa en tiid/ men ith stycke effter ith andet/ Naar de forftaa nu vel det første budord/ saa tag det andet for dig/ oc saa frem ath/ Ellers om du vilt hastelige offuerfare dem/ saa beholde de icke ith aff dem.

For det tredye/ Naar du haffuer nu lærdt dem saadan en liden kort Catechismum/ saa tag dig oc saa den store Catechismum fore/ oc giff dem videre forstaand/ der kant du bedre vdyt huert budord/ huer bøn/ oc huert stycke serdelis for sig/ met deris maangfoldige gierninger/ nytte/ fromhed/ fare oc skade/ lige som du finder for dig i maange bøger som ere der om gjorde.

Oc besynderlige skalt du vdyt det budord som mest er behoff hoss dit folck. || Exemplum. Det Siuende budord om styld oc tyfferi skalt du haardelige vdyt for haanduercks folck/ oc for dem som købsla/ ia oc saa for bønder oc for tæeniste folck/ Thi hoss saadant folck er mest allehaande wtroskaff oc tyffueri.

Item Det Fierde budord skalt du lære oc predicke for børn/ och for den menige almue/ ath de ville lade dem finde stille/ tro/ hørige/ lydige oc fredsomelige. etc. Oc her maa du indføre aff scrifften maange exemple huorlunde Gud haffuer straffet saadanne offuertrædere/ eller oc velsignet dem som icke brøde mod disse budord.

Item Besynderlige skalt du vdyt det Fierde budord for Øffrighed/ och forelterne/ ath de regere sig vel/ oc holde deris børn til Schole/ Oc det met beuiisning aff scrifften/ ath de 72 ere plichtige det ath gøre oc huilcken forbandit || synd det er/ om de det icke gøre/ Thi de omkuld kaste oc øde lægge der met baade aandelig oc verdzlig regement/ lige som de argeste Gudz oc menniskens fiender oc forrædere/ Oc læg dem det vel vd/ huor græselig stor skade ath de gøre/ om de icke hielpe ath holle børn til ath vorde Sogneprester/ Predicanter/ Scriffuere etc. arh Gud vil suarlige der fore straffe dem/ Thi det er her behoff ath predicke. Forelterne oc øffrigheden synde nu saa storlige der i/ ath det er icke aff ath sige. Dieffuelen haffuer nogit græseligt i sinde der met.

For det siiste/ Efterdi ath Pauuens tyranni er nu neder lagt/ da ville de icke lenger gaa til Sacrament/ men det foracte/ her er atter behoff ath vdyt/ dog met denne besked/ Vij skulle ingen mand tuinge til troen/ eller til || Sacrament/ Ey heller nogit bud/ tiid eller stæd der til besikke/ Men saa skulle wij predicke/ ath de ville selffue/ vden vort bud och befaling trengte dem der til/ oc tuinge Sognepresterne til ath ræcke dem Sacramentet/ Huilcket mand kand gøre/ naar mand saa siger/ Huo icke begerer Sacrament i det mindste iii. eller iiii. gaange om aarit/ da er det ath besørge/ ath hand foracter Sacramentet/ oc er icke ith Christet menniske/ Lige som den er icke en Christen/ der icke tror/ eller hører Gudz hellige ord oc Euangelium/ Thi Christus sagde icke/ det lader/ eller det foracter/ men dette gører saa offte som i dricke etc.

Hand vil sandelige ath det skal göris oc icke ladis eller foractis/ dette gører siger hand.

Men hus icke megit acter Sacramentet/ det er ith tegn ath hand vid || intet ath sige aff synden/ legemit/ dieffuelen/ verden/ døden/ fare/ helffuede/ det er/ hand tror intet saadant ath være til/ end dog hand ligger nid suncken der i/ op til bode ørene/ oc hører dubbelt dieffuelen til.

Tuert om igen saa haffuer hand icke behoff naade/ liiff/ Paradis hiemmerige/ Christ/ Gud/ eller nogit got/ Thi der som hand trode ath hand hagde saa megit ont/ oc hagde behoff saa megit got/ da foractede hand icke saa Sacramentet/ met huilcket hand kunde vnduige det onde/ oc faa det gode/ 73 Mand hagde icke pellet behoff met nogit bud/ ath tuinge hannem til Sacramentet/ men hand komme vel selff løbende der til/ oc tuingde sig selff/ oc dreffue dig til ath du motte giffue hannem Sacramentet.

Der fore skalt du intet bud gøre || her aff/ som Pauen giort haffuer/ Men vdty vel det gaffn oc skade/ nød oc fromme/ frøckt oc fare i det hellige Sacrament/ saa komme de vel selffue/ oc tuinge dig til ath giffue dem Sacrament/ Romme de icke saa lad dem fare/ oc sig dem/ ath de høre dieffuelen til/ i det/ ath de kunde icke acte deris store nød/ Ey heller Gudz naadige hielp oc trøst/ Men der som du dette icke vdtyer/ Eller du gør ith bud der om/ saa er det din skyld ath de foracte Sacramentet. Hui skulle de icke bliffue ledige oc fule/ der som du soffuer/ oc tier stille/ Der fore haff act der paa kiere Sogneprest oc predickere. Vort embede er nu wordet laangt en anden ting/ end det vor i Pauuedommen/ Det er nu en aluorlig oc nyttelig ting/ der fore haffuer det oc større møde oc arbeyde/ fare oc frestelsse paa || sig/ oc der til met liden løn oc tack her i verden. Men Christus vil selff være vor løn om wii arbeyde trolige. Der til hielp oss all naadens Fader/ hannem ske loff oc tack til euig tiid/ vid Jesum Christum vor herre. Amen.

De.x. Gudz budord/ fom en hwsfader sine tywnde enfoldelige vnderuise oc lære skal.

74

Det Første.

Du skalt icke haffue fremmede Guder.

Huad er det? Suar.

Wij skulle frycte oc elske Gud offuer alle ting/ oc ossal ene paa hannem forlade.

Det Andet.

Du skalt icke wnyttelige bruge din herre Gudz naffn.

Huad er det? Suar.

Wij skulle frycte oc elske Gud/ ath wij icke ved hans hellige naffn bande/ || suerge/ gøre troldom/ lyue eller besuige/ Men i al vor nød/ samme Gudz hellige naffn paakalle/ tilbede/ loffue oc tacke.

75

Det Tredye.

Rom ihw ath helligholde din huiledag.

Huad er det? Suar.

Wij skulle frycte oc elske Gud/ Ath wif icke forsmaa eller forsømme hans hellige ord/ Men det samme helligt holde/ det gerne bode selff høre/ oc andre det lære.

Det Fierde.

Hedre din fader oc din moder.

Huad er det? Suar.

Wij skulle frycte oc elske Gud/ ath wii vore forældre oc forstaandere icke foracte eller fortørne/ Men dem ære/ tiæne/ lyde/ elske/ oc i verdighed ath holde.

76

Det Femte.

Du skalt icke sla ihiel:

Huad er det? Suar.

Wij skulle frycte oc elske Gud/ Ath wii vor neste ingen skade eller wræt gøre/ paa hans legeme vegne/ Men hannem hielpe oc beredde i al liffuis nødtørtelighed.

Det Siette.

Du skalt icke bedriffue hoor.

Huad er det? Suar.

Wij skulle frycte oc elske Gud/ Ath wii leffue kyske oc tuctige i ord oc gierninger/ Ath huer elsker oc ærer sin ecte hwstru.

77

Det Siuende.

Du skalt icke stiæle.

Huad er det? Suar.

Wii skulle frycte oc elske Gud/ Ath wii icke tage vor nestis gotz eller penninge fra hannem/ ey heller snige oss det til met falske vare/ eller nogen handel/ Men heller hans gotz oc næring forbedre oc beskerme.

Det Ottende.

Du skalt icke bære falskt vidnesbyrd mod din neste.

Huad er det? Suar.

Wij skulle frycte oc elske Gud/ Ath wii vor neste icke falskelige belyue/ forraade/ bagtale/ berycte/ Men hannem vndskyldte oc orsage/ Tale hannem got paa/ oc vende alting til det beste.

78

Det Niende.

Du skalt icke begere din nestis hwss.

Huad er det? Suar.

Wij skulle frycte oc elske Gud/ Ath wii icke met nogen lift legge oss effter vor nestes arffue eller hws oc drage det til oss met ith skin/ som synes ath haffue nogen ræt met sig/ Men heller være hannem behielpelig octienistactelig/ ath hand motte det beholde.

Det Tiende.

Du skalt icke begere din nesti hustru/ suend/pige/ fæ eller nogit det hans er.

Huad er det? Suar. ||

Wij skulle frycte oc elske Gud/ Ath wij vor neste hans hwstru/ hwssinde oc tywnde eller fæ/ hannem ey aff forraske/ afftrente eller foruende/ Men heller raade oc tilholde dem ath bliffue hoss hannem/ och gøre den deel dem bør ath gøre. ||

79

Huad siger nu Gud om alle disse budord. Suar.

Saa siger hand Exodi. xx.

Jeg er Herren din Gud/ stercknock/ som ingelunde kand lide ath du haffuer fremmede Guder/ der besøger fædernis ondscaff paa børnene/ ind til tredye oc fierde ledt/ offuer dem som mig hade. Men mod dem som mig elske oc holde mine

budord/ gør ieg barmhiertighed i tusinde ledt.

Huad er det? Suar.

Gud hand truer ath ville straffe alle dem som disse budord offuertræde oc forkrencke/ Der fore skulle wii frycte for hans wrede/ oc icke gøre/ mod saadanne budord. ||

Her hoss loffuer hand oc naade och alt got/ alle dem som saadanne budord holde. Derfor skulle wii hannem elske oc

betro/ oc gerne gøre effter hans befaling.

Den hellige Tro/ som en hwsfader skal vnderuise sine tywnde enfoldelige i/ oc dem den lære.

Den Første artickel/ om vor skabelsse.

JEg tror paa Gudfader altmectige/ hiemmelens oc iordens skabere. ||

Huad er det? Suar.

Jeg tror ath Gud haffuer skafft mig oc alle creaturer/ Haffuer giffuit mig liiff oc siæl/ øgen/ øren oc alle ledemod/ Fornufft oc alle sind/ oc end nu || ved mact holder/ Der til klæder oc sko/ ath æde oc
80

dricke/ hwss oc gaard/ hwstru oc børn/ iord/ fæ oc alt gotz/ forsørger rigtige oc daglige met al denne liiffuis nødtørt oc næring. Mod al farlighed beskermer/ oc for alt ont beskytter oc beuarer/ Oc det alt sammen aff idel Faderlig Guddommelig godhed oc barmhjertighed/ for uden al min fortæeniste oc verdskyld/ For huilcket alt sammen ieg er skyldig hannem ath tacke oc loffue/ oc der fore hannem ath tiæne oc lydig ath være/
Det er visselige sant.

Den anden artikel/ om vor igenløsselse.

OC paa Jesum Christum hans eniste søn vor Herre/ som er vndfaangen aff den Helligaand/ fød aff Jomfru Maria/ piint vnder Pontio Pilato/ korssest/ død oc begraffuit/ Neder || foor til helffuede/ tredye dag opstod fra de døde/ Opfoor til hiemmelens/ sider hoss Gud Faders altmectiges høgre haand/ Dæden er hand igenkommendis ath dømme leffuendis oc døde.

Huad er det? Svar.

Jeg tror ath Jesus Christus sand Gud fød i euighed aff Faderen/ oc saa ith sant menniske fød aff Jomfru Maria/ Hand er min Herre/ der mig fortaffte oc fordømde menniske haffuer igen løst/ Forhuerffuit oc igen vundet mig fra alle synder/ fra døden/ oc fra dieffuelens vold/ icke met sølff eller guld/ Men met sit hellige dyre blod/ oc met sin wskyidige pine oc død/ Paa det ieg skulde være hans egen/ oc leffue i hans rige/ vnder hannem tiæne i euig retferdighed/ || 81 tvskyldighed och salighed/ ligeruiis som hand er opstaanden aff døde/ leffuer oc regnerer i euighed/
Det er oc visselige sant.

Den tredye artickel/

om vor helliggørelse.

Jeg tror paa den Helligaand/ een hellig Christelig kircke som er helgene samfund/ Syndernis forladelse/ legemens opstaandelse/ oc det euige liiff/ Amen.

Huad er det? Suar

Jeg tror ath ieg icke aff min egen fornufft eller krafft kand tro paa min Herre Jesum Christum/ eller til hannem komme/ Men den helligaand haffuer kaldet mig ved det hellige Euangelium/ Oplyust mig met sine gaffuer/ Hellig gjort mig i den rette tro/ oc siden beholdet/ ligeruiis som hand oc saa den menige Christenhed paa torden kalder/ forsamler/ oplyuser/ helliggør/ oc i een sand tro til Christum beholder/ I huilcken Christenhed/ som er den hellig kircke/ hand daglige tilgiffuer mig oc alle tro Christne || riglige alle synder. Oc paa dommedag skal opuecke mig oc alle døde/ Oc mig met alle tro Christne giffue euigt liiff. Det er oc visselige sant.

Fader vor/ som een hwsfader fine tywnde skal enfoldelige vnderuise oc lære.

Fader vor som hiemmel.

82

Huad er det? Suar.

Gud vil der met locke oss ath wii skulle tro ath hand er vor rætte Fader/ oc wii hans børn/ paa det ath wii trøstelige/ oc met al troskaff hannem bede skulle/ lige som kiære børn deris kiære fader. ||

Den første bøn.

Helligt vorde dir naffn. Huad er det? Suar.

Vist er vel det/ at Gudz naffh i sig selff er allerede helligt/ Men wii bede i denne bøn/ ath der hoss oss morte oc helligt vorde. ||

Huorlunde skeer der?

Suar.

Naar Gudz ord læris pwrte oc reent/ Oc wii och saa hellige (som Gudz børn bør) der effter leffue/ Der til hielp oss kiære hiemmeliske Fader. Men de som blanr oss anderledis lære eller leffue/ end effrer Gudz ord/ de whellige blant oss Gudz naffn/ Der fore beskerme oss oc saa hiemmeliske fader.

Den anden bøn.

Tilkomme dit rige.

Huad er det? Suar.

Gudz rige kommer vel selff/ vden vor bøn/ Men wii bede her arh det motte oc komme til oss.

Huorlunde sker det? Suar.

Naar vor hiemmeliske Fader giffuer oss sin helligaand/ huilcken der gør der || vid sin naade/ arh wii kunde tro Gudz hellige ord/ och leffue der effrer/ her rimelige/ oc der euindelige.

83

Den Tredye bøn.

Din vilge ske paa iorden som i hjemmelen.

Huad er det? Suar.

Gudz guddommelige naadige vilge skeer vel for vden vor bøn. Men wij bede i denne bøn ath den maatte oc skee i oss.

Huorlunde skeer det?

Suar.

Naar Gud alle onde raadt oc vilge sønderbryder oc hindrer/ som icke ville lade Gudz naffn hoss oss helliges oc icke lade hans Rige fremkomme (som den er oc dieffuelens/ verdens/ oc vort legems vilge) Oc hand styrcker oc skadelige holder oss i sine ord oc i troen/ ind til døden/ det er hans gode oc barmhertige vilge.

Den fjerde bøn.

Giff oss idag vort daglige brød.

Huad er det? Suar.

Gud giffuer end oc vel alle onde menniske deris daglige brød for vden vor bøn/ Men wij bede her/ ath hand ville giffue oss den forstaand/ ath wij motte visselige vide ath det daglige brød wij fødiss aff/ giffuis oss aff Gud oc ath wij motte være hannem tacknemmelige for saadanne velgierninger. ||

Huad heder da dagligt brød?

Suar.

84

Dagligt brød kaldis alt det der til liiffuins næring och nødtørtighed behoff gøris/ Som ath æde/ dricke/ klæder/ sko/ hwss/ gaard/ ager/ fæ/ penninge/ gotz/ en from danne quinde/ gode lydige børn/ oc villige folck/ fromme oc tro herskaff/ god oc snild regentente/ god oc sund luct/ fred/ sundhed/ tuckt/ ære/ gode venner/ tro nabs/ oc andet faadant.

Den femte bøn.

Oc forlad oss vore skylder/ som wij forlade vore skyldere.

Huad er det? Suar.

Wii bede her/ ath vor hiemmeliske Fader vilde icke anse vore synder/ Och || icke for deris skyld forsage vor bøn/ Thi wii ere icke verde det alder mindste wii bede om/ oc ey heller det fortient haffue/ Men ath hand vilde giffue oss det alt sammen aff sin naade oc barmhiertighed/ fordi wii daglige megit || synde/ och fortiæne intet andet end idel straff oc plage/ Saa ville wii dog gerne forlade igen aff hiertet/ oc gøre vel mod dem som haffue syndet mod oss

85

Den Siette bøn.

Oc leed oss icke i frestelse. ||

Huad er det? Suar.

Sandelige/ Gud frester ingen/ Men wii bede her/ ath Gud vilde oss foruare oc opholde/ saa ath dieffuelen/ verden/ oc vort eget legeme/ skulde oss icke bedrage och forfare i vantro/ mishob/ oc andre store skendzeler och laster/ Ocder som wii vorde end der met forsøgte/ ath wii dog endelige kunde vinde/ oc feier beholde.

Den Syuende bøn.

Men frels oss fra ont.

Huad er det? Suar.

I denne bøn bede wii lige som i een summa/ ath vor hiemmeliske Fader vil fri oss fra alt om/ baade til liiff oc siæl/ gotz oc ære/ oc paa det siiste naar vor tiid kommer/ skicke oss een salig endelig/ oc met sin naade tage ossfra || denne elendighed til sig i hiemmelen.

86

Amen.

Huad er det? Suar.

Ath ieg skal visselige vide/ ath disse bønner ere min hiemmeliske Fader behagelige oc tacknemmelige/ thi hand haffuer || selff befalet oss ath bede/ och der til loffuit ath hand vil oss høre.

Amen/ Amen.

Det er Ja Ja/ det skal alt saa visselige ske.

**Det hellige Dobens Sacramente/ och
huad een hwffader sine tywnde
enfoldelige der om vnderuise oc lære skal.**

Det Første.

Hvad er Doben? Suar.

Doben er icke al ene slæt vand/ Men/ det er vand forfattet i Gudz || befaling/ oc met Gudz ord forbundet.

Huilcke ere da saadanne Gudz ord? Suar.

Der som vor Herre Christus siger Matthei i det siiste Capittel.

Gaar hen i den gantske verden/ lærer alle hedninger/ Oc døber dem i naffn Faders oc Søns oc den Hellig aandz.

Det Andet.

Hvad giffuer Doben/ eller huor til er hand gaffnlig? Suar.

Hand gør syndz forladsse/ friir oss fra døden oc dieffuelen/ oc giffuer alle dem det euige liiff som tro effter dette Gudz ordz oc løfftes lydelsse.

Huilcke ere de Gudz ord oc løffte? || Suar.

Der som vor Herre Christus siger/ Marci i det siiste Capittel.

Huilcken der tror oc bliffuer døbt/ den vorder salig/ Men huilcken som icke tror/ den vorder fordømt.

87

Det Tredye.

Huorlunde kand vandet gøre saadanne mechtige ting? Suar.

Sandelige vandet gør det icke/ Men Gudz ord som i oc met vandet er/ oc den tro som tror saadane Gudz ord i vandet/ Thi ath vden Gudz ord er vandet slæt vand/ oc ingen Dob/ Men met det Gudz ord er det een Dob/ det er/ ith naadeligt leffuendis vand/ oc een ny fødzel i den hellig aand/ som Sancte Pauil siger til Titum/ i det Tredye Capittel. ||

Vid igenfødzelsens vandbad oc den hellig aandz fornyelse/ huilcken hand haffuer vdgiffuit riiglige offuer oss vid Jesum Christum vor frelssere/ paa det wij vid samme naade retferdige giorde/ skulle være arffuinge til det euige liiff/ effter hobningen/ det er visselige sant.

Det Fierde.

Hvad betyder da saadan vanddøben? Suar.

Den betyder/ ath den gamle Adam i oss/ skal vid daglig penitentz/ det er/ anger oc ruelssse/ druckne/ quelies/ och dræbes met alle synder och sine onde begeringer. Oc tuert emod skal det ny menniske daglige opstaa fremkomme oc leffue retferdelige och reenlige/ for Gud euindelige. ||

Huor staar det screffuit? Suar.

Sancte Pouil scriffuer til de Romere i det Siette Capittel.

Wij ere begraffne met Christo ved doben til døden/ paa det/ ath lige som Christus er opuect fra de døde ved Faderens herlighed/ Saa skulle oc wij i ith nyt leffnid vandre.

Suorlunde mand skal lære de enfoldige ath scriffte.

Huad er scrifftemaal? Suar.

Scrifftemaal begriber tw stycke i sig. Det første/ ath mand bekender sine synder. Det andet/ ath mand annammer 88 Absolution eller synders forladelsse aff Scrifftefaderen lige som aff Gud || selff/ oc bør hannem icke tuile/ men stadelige tro/ ath hans synder ere hannem da oc saa forlatte for Gud i hiemmelen.

Huilcke synder skal mand da scriffte? Suar.

For Gud skal mand giffue sig skyldig for alle synder/ oc saa for dem som wij icke kende/ som wii gøre i Fader vor.

Men for Scrifftefaderen skulle wii bekende al ene de synder som wii vide oc føle i hiertet.

Huilcke ere de?

See der til din stat eller vilkor effter de X. budord/ om du æst een Fader/ Moder/ Søn/ Daater/ Herre/ Frue/ pige eller Suend/ om du haffuer været whorsom/ wtro/ wflittig/ wred/ || wtuctig eller auuidz syug/ om du haffuer giort nogit menniske skade met ord eller gerninger/ om du haffuer stollit/ været forsømmelig/ skødeløss eller giort skade.

Kiære sæt mig fore een kort form eller maade ath Scriffte.

Suar.

Saa skalt du sige til Scrifftefaderen.

Kiære verdige Herre/ Jeg beder eder gerne ath i ville høre mit scrifftemaal/ oc sige mig mine synders forladelsse til for Gudz skyld.

Ja/ Sig frem.

Jeg arme syndere bekender mig for Gud/ skyldig ath være i alle synder. || Besynderlige/ bekender ieg for eder/ ath ieg er er een Suend/ Pige etc.

Men ieg tien gantske wtrolige min hwsbonde/ Thi der oc der haffuer ieg icke giort huad som de mig befalet haffue/ ieg haffuer giort dem wrede oc kommet dem til ath bande/ Jeg haffuer været forsømmelig oc ladet skade skee.

Jeg haffuer oc saa været whøffuisk i ord oc gerninger/ haffuer giort mig wred met mine ieffnlige/ Jeg haffuer murrit mod min Hwstru och bandet hende etc.

Dette altsammen fortryder mig oc gør mig om/ oc ieg beder om naade/ Jeg vil mig bedre.

89

Een herre/ hwsbonde/ eller hwstru kand saa sige.

Besynderlige bekender ieg for eder/ ath ieg haffuer icke trolige optuctet mine || børn/ tywnde/ hwstru/ til Gudz ære/ Jeg haffuer bandet/ och giffuet onde exempel fra mig met wtuctige ord och gerninger/ Jeg haffuer giort min nabo skade/ bagtalet hannem/ Jeg haffuer solt for dyrt mine vare/ oc haffuer solt falske oc icke gantske gode vare/ och huad mere hand haffuer giort mod Gudz bud oc mod sin stat oc vilkor etc.

Men der som nogen finder sig icke besuaret met saadanne eller større synder/ Hand skal da icke sørge eller videre søge effter synd/ eller opdichte selff nogen synd/ oc der met gøre ith martyrium oc pine aff scrifftemaal/ Men optelye een eller too de som hand vid/ Saa bekender ieg besynderligen ath ieg haffuer een tiid bandet/ Item een tiid haffuer været whøffuisk i ord/ een tiid haffuer det.N. forsømmet etc. Oc lad det være nock. ||

Widst du oc plat ingen (huilcket dog icke vel muligt er) saa sig och ingen besynderlige frem/ Men tag synders forladeisse paa det almindelige Scrifftemaal/ huilcket du gør for Gud hoss Scrifftefaderen.

Der effter skal Scrifftefaderen sige.

Gud være dig naadig oc styrcke din tro/ Amen.

Der nest siger hand.

Tror du oc ath min forladeisse er Gudz forladelsse?

Ja kiære Herre.

Der effter siger hand. ||

Sfe dig lige som du tror. Och ieg aff vor Herris Jesu Christi befalning forlader dig dine synder/ i naffn Faders oc Søns oc Hellig aandz/ Amen.

Gack hen i fred.

Men om nogre haffue større besuarelsser eller bedrøffuelsser i deris samuittighed/ oc haffue suare frestelsser/ da vid een Scrifftefader vel ath trøste dem met flere ord/ oc komme dem ræt i troen igen.

Dette skal være for de enfoldige een almindelig

form oc maade til ath Scriffte. ||

90

Alters Sacramente/ oc huad een hwpfader skal sine tywnde der om enfoldelige vnderuiise oc lære.

Huad er Altere Sacramente? Suar.

Det er vor Herris Jesu Christi sande legeme och blod/ vnder brød och wiin/ indsæt aff Christo selff/ oss Christne til ath æde oc dricke.

Huor staar det screffuit?

Suar.

Saa scriffue de hellige Euangelister/ Matheus/ Marcus/ Lucas/ oc || Sancte pouil.

Vor Herre Jesus Christus/ i den nat der hand bleff forraadt/ Tog hand brødet/ tackede oc brød det/ Oc gaff sine discipler oc sagde/ || Tager dette hen oc æderid/ Det er mityllegeme/ som giffuis for eder/ det gører i min hukommelse.

Lige saa tog hand oc kalcken/ effter afftens maaltid/ tackede/ gaff dem oc sagde/ dricker alle der aff/ Dette er det ny testamentis kalck i mit blod/ som vdgiffuis for eder til syndernis forladelsse/ Dette gører saa ofte som i dricke/ i min hwkommelse.

Huad gaffnner saadan æden oc dricken? Suar.

Disse ord giffue oss det vel tilkende.

Som giffuis for eder/ oc som vdgiffuis til syndernis forladelsse. || Det er/ ath oss giffuis vid saadanne ord i
91 Sacramenter syndernis forladelsse/ det euige liiff oc salighed/ Fordi/ der som syndernis forladeisse er/ der er oc saa

det euige liiff oc salighed.

Huorlunde kand den legemlige æden oc dricken gøre saadan mechtig ting? Suar.

Sandelige/ ath æde oc dricke gør det icke/ Men de ord som der staa.

Som giffuis for eder/ oc som vdgiffuis til syndernis forladelse.

Disse ord ære hoss den legemlige æden oc dricken/ som hoffuit stycker i Sacramentet. Oc huem som tror samme ord/ hand haffuer det som de || indholde/ som er.

Syndernis forladelse.

Huo annammer saadant Sacrament verdelige? Suar.

Ath faste oc legemlige sig der til berede er vel een fiin vduortis tuct/ Men den er ræt verdig oc vel beskickit/ Som tror disse ord.

Som giffuis for eder/ oc som vdgiffuis til syndernis forladelsse.

Men huem som icke tror disse ord eller miler/ Hand er wuerdig oc wbeskickit/ Thi dette ord (FOR EDER) vil haffue idel tro hierter.

Huorlunde een hwsfader skal lære sine tywnde ath signe dem om Morgen en oc om Afften en.

Om Morgen en naar du staa op aff sengen/ skalt du segne dig met det hellige korssis tegn oc sige.

I naffn Faders oc Søns oc Hellig aandz. Amen.

Der effter paa dine knæ/ siddendis eller staaendis opregne Troen oc Fader vor etc./ oc bede om du vilt/ denne lille bøn. ||

92

Jeg tacke dig min hiemmeliske Fader/ vid Jesum Christum din kiære Søn/ ath du haffuer beuaret mig i denne nath fra skade oc fare/ Oc ieg beder dig ath du vilt beuare mig i denne dag for synden och alt ont/ ath mit gantzke leffnit och alle mine gerninger kunde teckis dig/ Thi ieg befaler || mig/ mit ylle gemme oc siæl/ oc alt sammen i dine hender/ Lad din hellig Engel være hoss mig/ ath den onde fiende skal ingen mact faa met mig/ Amen.

Oc da kant dw gaa til dit arbeyde oc gerning met glæde/ Oc syunge da een wise/ som er de X. Gudz bud eller huad dit sind kand giffue dig.

Om afften en/ naar du gaar til sang/ skalt du signe dig met det hellige korssis tegn oc sige.

I naffn Faders oc Søns oc Hellig aandz/ Amen.

Der effter paa dine knæ siddendis eller staaendis/ opregne Troen och Fader vor etc. Vilt du/ saa maa du der til bede denne lille bøn.

Jeg tacke dig min hiemmeliske Fader/ vid Jesum Christum din kiære Søn/ ath du haffuer beuaret mig naadelige i denne dag/ || Oc ieg beder dig/ ath du vilt forlade mig alle mine synder/ huor som ieg haffuer gjort wræt/ oc dit vilt beuare mig naadelige i denne nat/ Thi ieg befaler mig/ mit legeme oc siæl/ oc alt sammen i dine hender/ Lad din hellig Engil være hoss mig/ ath den onde fiende skal ingen mact faa met mig/ Amen

Oc da strax kant du gladelige legge dig til ath soffue.

Huorlunde een Hwffader skal lære sine tywnde ath læse

Benedicite oc Gratias.

Børnene eller tiæniste folcket skulle gaa frem til bordet/ och met sammen lagde hender oc tuctighed saa sige.

93

Alle øgen vocte paa dig Herre/ oc du giffuer dem deris spiisning til rætte tiid/ Du oplader din haand/ och metter alle leffuindis creatur met + benedidelse.

Vdtydning.

+ Benedidelse/ det er/ ath alle dywr faa saa megit ath æde/ ath de ere lystige oc glade der offuer/ thi sorg oc girighed forhindrer saadan benedidelse.

Der effter Fader vor etc./ och denne effterfølgendis bøn.

Herre Gud hiemmelske Fader/ velsigne oss och disse dine gaffuer/ som wij aff din milde godhed || annamme til oss/ vid Jesum Christum vor Herre/ Amen.

Gratias.

Lige saa effter Maaltiid skulle de och saa tucrige oc met sammen lagde hender sige.

Tacker Herren fordi hand er god/ oc hans miskundhed varer euindelige/ Den som giffuer alle creature deris spiisning/ den som giffuer queg deris foer/ oc giffuer raffne vnge deris føde som robe til hannem/ Hand haffuer icke lyst til hestens styrcke/ ey heller velbehagelighed i nogen mandz been/ Herren haffuer velbehagelighed i dem som hannem || frycte/ oc i dem som vente hans barmhertighed.

Der effter Fader vor/ och denne effterfølgende bøn.

Wii tacke dig Herre Gud hiemmelske Fader/ wid Jesum Christum vor Herre/ for alle dine velgerninger/ du som leffver oc regnerer til euig tiid/ Amen.

**Een hwss taffle som indholder nogle
sproc/ for alle hellige orden oc stater/
ind huilcke sproc de kunde formane dem
selffue til deris embede oc tiæniste.**

94

Een Biscop/ Sogneprest oc Predickere.

Een Biscop skal være wstraffelig/ een || quindes mand/ vaagen/ ædrw/ erlig/ sindig/ Hand skal gerne læne hws/ Hand skal være bequem til ath lære andre/ Hand skal icke dricke sig drucken aff wiin eller anden drick/ Hand skal icke sla eller trætte/ hand skal icke være gerig til baade eller whørlig vinding/ Men hand skal være mild och retfærdig/ oc kunde wel faarestonde sit egit hwss/ oc haffue lydige børn met all erlighed/ Hand skal icke heller være den som haffuer nylige taget ved troen/ etc. i. Timoth. iii.

Om Verdzlig offrighed.

Huert menniske skal være Herredømme oc macten vnderdanig/ Thi der er ingen mact til vden aff Gud/ All den mact som til er/ hun er skicket aff Gud/ Huo som staar mod macten/ hand staar mod Gudz skickelse/ Oc de || som staa der emod/ de faa dom mod dem selffue/ Thi hun bær icke suerdet forgeffuis/ Hun er Gudz riænerinde oc een heffnnerinde til arh straffe dem som ilde gøre. Til de Romere i det Trettende Capittel.

Ecte mend.

I Mend skulle bo oc leffue wiislige met eders Hwstruer/ oc gøre dem deris ære/ som de vanmectige/ som ere oc det naadelige liiffuis metarffuinge/ paa det eders bøn icke bliffuer forhindret. i Pet. iii. Colloss. iii.

Ecte Quinder.

Quinderne skulle være deris mend vnderdanige lige som Herren/ Lige som Sara vor Abraham lydig/ oc kallede hannem Herre/ hwess datter i ere vordne/ || om i gøre vel/ och icke frøcte for nogen rædzal.

Forelderne.

I Foreldre skulle icke erre eders børn til wrede/ paa det ath de icke bliffue mistrøstige/ Men opføder dem i tuct oc formaning i Herren. Til de Epheser i det Siette Capittel.

95

Børn.

I Børn værer eders foreldre lydige i Herren/ Thi det er retferdigt oc erligt/ ære din Fader oc din Moder/ det er det første bud som haffuer foriættelse/ ath det maa gaa dig vel/ och ath du maat bliffue laangliiffuit paa iorden. Epheser i der Siette Capittel.

Suene/ Piger/ Daglønere/ oc Arbeydere.

I Tjænere værer eders timelige herrer lydige/ met frøct oc rædsle i eders hiertis enfoldighed lige som Christo/ Oc tiener dem icke all eniste i deris øgen/ ath i mue teckis mennisken/ men som Christi tjænere/ Oc gører saadan Guds vilge aff hiertet met veluillighed/ Oc lader eder tycke ath i tjæne Herren oc icke mennisken/ Och vider ath huer som gør noget got/ hand skal faa løn/ huad heller hand er tjænere eller fri.

Hwssader oc Hwsmoder.

I Herrer eller (hwsbonder) gører oc det samme mod tjænerne/ oc forlader eders trwsel/ oc vider ath eders Herre er i hiemmelen/ oc Gud acter ingens persone.

Vnge folck.

I Vnge folck værer de gamle vnderdanige/ oc beuaiser der met eders ydmyghed/ Thi Gud staar mod de hofferdige/ oc giffuer de ydmyge naade. Thi værer ydmyge vnder Gudz veldige haand/ Ath hand skal ophøffue eder i sin tiid. i. Pet. v.

Encker.

Den som er een ræt Encke oc eensom/ hun sætte sit haab til Gud/ oc bliffue i bønner dag oc nat/ Men huilcken som leffuer i velløst/ hun er leffuendis død. i. Timot. v.

96

Menigheden.

Elsk din neste som dig selff/ i dette ord ere alle bud forfattede. Roma. i det xiii. Capittel.

Oc beder idelige for alle menniske. i Thimot. ii.

Huer tage sig her sit egit stycke/
Saa vil Gud vnde hannem god lycke.

**Een liden bog Om Brud uielse/ for de
enfoldige Sogneprester.
Martinus Lutherus.**

DEt er ith almindeligt sproc/ Saa maange land saa maange seder/ Effterdi ath Brøllup oc Ecteskaffs stat er een verdzlig handtering/ da bør oss aandelige eller kircke tiænere intet ath ordinere eller regere der i/ Men lade huer stat her i nyde oc beholde sin bruggelse oc seduanne. || Somme stædz føre de Bruden twende gaange til kircken/ baade om afftenen oc om morgenen/ Somme stædz icke vden een gaang/ Somme forkynde oc oplywse deris Ecteskaff paa Predicke stolen/ too eller tre vger tilforn/ Dette oc alt andet saadant/ lader ieg Herrer oc Førster/ Borgemestere oc Raadt skaffe oc gøre som de ville. Det kommer mig intet wid.

Men naar maand begerer aff oss ath wii skulle for kircke dørren eller i kircken læse Gudz velsignelse/ oc bede vor bøn offuer brud oc brudgomme/ eller wiie dem til sammen/ da ere wii skyldige det ath gøre/ Der fore vilde ieg lade vdga den lille bog om Bruduielse for de vnge Sogneprester som icke bedre kunde/ ath de motte bruge eendrectelige met oss denne form oc maade. De andre som det bedre || kunde/ det er/ de som icke kunde alting/ Men de lade dem tycke ath de kunde alting/ de haffue denne min tiæniste intet behoff/ vden saa 97 megit ath de kunde kostelige oc mesterlige skaffe oc sætte till rætte det wii gøre/ och tage dem vel vare ath de icke skulle holde nogit liige met andre/ oc gøre alting effter deris egit hoffuit/ thi mand motte ellers tencke ath de skulle lære nogit aff andre/ det vore een stoor skam.

Effterdii ath mand haffuer her til bruget saa drabelig stoor prang met Muncke oc Nunner i deris induielse/ End dog ath deris stat oc væsen er een wgudelig oc klar menniskelig tant och dict/ som ingen grundwol haffuer i scrifften/ Huor megit mere skulle wii ære denne gudelige stat/ oc met maange herlige stycker wie brud oc brudgomme || til sammen/ oc bede for dem oc ære dem? Thi end dog det er een verdzlig stat/ saa haffuer det dog Gudz ord for sig/ oc er icke dictet eller stictet aff mennisken/ som Muncke och Nunne stat/ Der fore skulle det hundrede maal yppermere actis end klosterleffnidz stat/ Huilcken som skulle actis ath være den aller verdzligste oc Kødeligste sat/ effterdi det er fundet aff kiød oc blod/ oc stictet aff verdzlig viisdom oc fornufft.

Oc paa det ath vngt folck motte lære ath ansee aluorlige denne Ecteskaffs stat/ oc den i ære ath holde som Gudz gerning oc bud/ Oc icke saa spottelige driiffue deris daarhed der om/ met lader/ met bespottelse/ oc met anden saadan løsactighed/ som mand plegede her til ath gøre/ lige som det skulle være een skemt eller barneleeg || ath giffue sig i Ecteskaff/ eller gøre brøllup.

De som haffue først stictet ath mand skal føre Brud oc Brudgomme til kircken/ ansaage det for ingen skemt/ men for een ret aluorlighed/ Thi vden twiil/ vilde de der hente Gudz velsignelse oc een almindelig bøn/ og icke driiffue nogen leckerii eller hedenske abe spil.

Saa beuiser oc det samme den gerning i sig selff vel/ Thi huo som begerer aff Sognepresten eller Biscoppen een almindelig bøn och Gudz velsignede/ Hand giffuer vel der met tilkende (end dog hand taler det icke vd aff munden) huad fare oc nød hand giffuer sig i/ oc huor storlige hand haffuer samme Gudz velsignelse och een almindelig bøn behoff til Ecteskaffs 98 stat/ Thi hand || fornømmer vel/ som mand oc daglige befinder/ huilcke wlycke dieffuelen kommer aff stæd i Ecteskaffs stat/ mer hoor/ wtroskaff/ wenighed och allehaande iammer.

Saa ville wii nu paa denne maade handle met Brud oc Brudgomme/ der som de der aff oss bede oc begere.

For det første skal der lyuses for dem aff Predicke stolen/ met saadanne ord.

Hans. N. oc Grete. N. ville effter Gudz ordning giffue dem til sammen i den hellige Ecteskaffs slat/ oc || der fore begere de een almindelig Christelig bøn for dem/ ath de kunde det begynde i Gudz naffn/ oc det motte vel lyckis for dem.

Oc om nogen haffuer der i ath sige/ gøre sig det betiiden/ eller tie sig stille. Gud giffue dem sin velsignelse/ Amen.

Bruduielse eller troloffuelse for kircke dørren eller i kircken skal ske met disse ord. ||

Hans vilth du haffue Grete til din ecte hwstru?

Dicat/ Ja.

Grete vilth du haffue Hans til din ecte hwsbonde?

Dicat/ Ja.

Her lader hand dem giffue hwer andre troloffuelsens Ring/ Oc legger bode deris høgred hender til samen och siger.

Huad Gud haffuer tilsamen føget/ skal intet menniske athskilye. ||

Der effter siger hand almindelige for alle.

Effterdi ath Hans N. Oc Grete N. begere huer andre i Ecteskaff/ oc det obenbarlige bekende for Gud oc verden/ oc haffue der paa giffuit huer andre deris hender oc troloffuelsens ring. Saa siger ieg dem ecte ath være/ i naffn Faders oc Søns oc Hellig aandz/ AMEN. ||

For Alteret offuer Brudgommen oc Bruden/ læser hand Gudz ord/ Genesis i det Andet Capittel.

99

Oc Gud vor Herre sagde/ det er icke got ath mennisken bliffuer al ene/ Jeg vil gøre hannem een methielp/ som kand være hoss hannem.

Da loed den Herre Gud een suar søffn falde paa mennisken/ saa ath hand soffnede/ Saa tog hand || ith aff hans reffbeen/ och lucte stæden igen met kiød. Oc den Herre Gud bygde een quinde aff reffbenet/ som hand hagde taget aff mennisken/ oc fulde henne til hannem. Da sagde mennisken/ det er nu een sinde been aff mine been/ och kiød aff mit kiød/ der fore maa mand kalde henne een mandinde/ effterdi hun er || tagen aff manden/ Fordi skal oc een mand forlade sin fader oc sin moder/ oc bliffue hart vid sin mandinde/ och de skulle bliffue baade til ith kiød.

Der effter vender hand sig til dem baade oc taler dem saa til.

Effterdi ath i haffue nu giffuit eder baade i Echteskaff til sammen i Gudz naffn. Saa hører nu først || Gudz bud om denne stat.

Saa siger S. Pouil.

I mend elsker eders hwstruer/ lige som Christus haffuer ælskt al Christen menigheden/ oc haffuer hen giffuet sig selff for hende/ paa det ath der met hellig gøre hende/ saa haffuer hand rensat hende formedels det vandbad i Gudz ord/ paa det ath hand ville || skicke sig een erlig Christen menighed/ som icke hagde smitte eller ryncke eller noget andet saadant/ Men ath hun skulle være hellig och wstraffelig.

Saa skulle och Mendene elske deris hwstruer lige som deris egne legeme. Hwo som elsker sin hwstru/ hand elsker sig selff. Ingen haffuer noghen || tiid hadet sit egit legeme/ men opføder och vederqueger det/ ligeruiis som Herren gør vid den Christne menighed.

Quinderne skulle och være deris mend vnderdanige som Herren/ Fordi manden er quindens hoffuit/ lige som Christus er den Christne menighedz hoffuit/ huilcken som er oc || sit legems salig gører. Der fore lige som den Christne menighed 100 er Christo vnderdanig/ saa skulle oc quinderne være deris mend vnderdanige i alle maade.

For det andet/ Hører oc saa korssit som Gud haffuer lagt paa denne stat.

Saa sagde Gud til quinden.

Jeg vil skaffe dig megit || kummer och iammer/ naar du bliffuer fructsommelig. Du skalt føde dine børn met kummer/ oc din attraa skal være til din mand/ oc hand skal være din herre.

Oc til manden sagde Gud. Effterdi du lyde din hwstrues røst/ oc odst aff det træ/ som ieg befalede dig oc sagde/ Du skalt icke æde || der aff/ Formaledidet skal din ager være for din skyld/ met kummer skalt du dig der aff nære/ alle dine leffue dage/ Torne oc tidsler skulle voxte i ageren/ och du skalt æde vrterne paa marcken. i dit ansictis sued skalt du æde dit brød/ ind til du vorder til iord igen/ aff huilcken du æst kommen/ Thi du æst iord/ och || skalt vorde til iord igen.

For det Tredie.

Saa er det eders trøst atlh i wide och tro ath eders star er Gud tacknemmelig/ oc aff hannem velsignet. Thi saa staar der screffuit.

Gud skaffte mennisken lige effter sit eget billede/ Ja effter Gudz billede skaffte hand hannem/ oc end skaffte hand dem til mand oc quinde. ||

Da velsignede Gud dem/ oc sagde til dem/ øxler oc formerer eder/ och opfylder iorden/ oc haffuer hende vnder eder/ værer herrer offuer fiskene i haffuet/ offuer fulene vnder hiemmelen/ oc offuer alt det leffuende der kryber paa iorden.

Oc Gud saa alt det som hand hagde skafft/ oc see/ det vor altsammen saare got. || Der fore siger och Salomon/ Huo som foer een hwstru/ hand foer een god ting/ och annammer aff Herren een velbehagelighed.

Her legger hand sin haand paa deris hoffuit oc saa beder.

Herre Gud hiemelske Fader/ du som haffuer skafft Mand oc Quinde oc forskicket dem til Ecteskaffs

stat/ oc haffuer 101 velsignet || dem met liiffuens fruct/ Oc der i betegnet din kiære Søns Jesu Christi oc den hellig kirckis hands brwdz sacramente/ Wij bede din grundløsse godhed/ ath du vilt icke lade disse dine creature/ ordning oc velsignede tilbage dragis eller forderffuis/ men naadelige dem det beuare/ vid Jesum Christum vor Herre. Amen.

Een liden ny bog Om Døbelsse/ fom Martinus Lutherus gjorde.

Martinus Luther ynsker alle Christne læsere naade oc fred i Jesu Christo vor Herre.

Effterdi ieg daglige seer och hører/ ath mand met stoor wflitighed oc w aluorlighed ieg vil icke sige met løsactighed/ handler offuer børnnene det høguedige hellige och trøstelige || daabens sacramente/ Huilcken ieg tror oc saa ath være een orsage til/ ath de som det hoos staa/ intet der aff kunde forstaa/ huad der bliffuer talet eller handlet/ tyckis mig icke all ene nytteligt/ men oc saa nødtørteligt ath være/ ath mand det paa tydske oc icke lenger paa latine handler. Oc haffuer ieg der fore begynt ath vdsætte paa tydske de ord som høre til daaben/ paa det ath de som ere faddere eller der hoos staa motte opueckis til troen oc til een aluorlig paa actelsse/ oc de prester som døbe/ motte haffue diss ydermere flittighed for deris skyld som høre der paa.

Men ieg aff een Christelig tro/ beder alle dem som døbe/ som holde børn til daab oc som der hoss staa/ ath de ville lade dem gaa til hiertet den herlige kostelige gerning/ oc den store || aluorlighed som er i samme gerning. Thi du kant høre her i ordene som staa i denne bøn/ huor kloglige och aluorlige den Christne kircke fremdrager barnit til daaben/ oc met bestaandige oc wtuilactige ord for Gud bekenner/ ath barnet er met dieffuelen besæt/ oc syndens oc wredene barn/ oc beder saa 102 flitelige om hielp oc naade vid daaben ath det motte bliffue Gudz barn.

Wilde du der fore betencke ath det er plat ingen skemt/ ath handle mod dieffuelen/ och icke al ene vddriiffue hannem aff barnet/ men oc saa (effterdi det skal alle sine dage haffue saadan een mechtig fiende paa sin hals) ath være det arme barn aff gantzke hierte oc een sterck tro bistaandig/ och met alle største paa actelsse oc inderlig || begering bede ath Gud effter som denne bøn lyder/ vilde icke al ene hielpe barnet fra dieffuelens vold/ Men och saa bestyrcke/ ath det motte ridderlige i liiff oc død bestaa mod hannem. Oc frycter ieg visselige ath det gaar maange ilde effter daaben/ der fore ath mand saa kaaldelige oc saa laddelige met dem omgaa/ oc saa aldellis vden aluorlighed for dem bede i daaben.

Saa tenck nu/ ath disse vduortis stycke ere de alle ringeste i daaben/ som er ath blæse barnit i øgene/ ath signe det met korssens tegen/ ath legge salt i munden/ spøt oc skarn komme i ørene oc næsen/ ath smørge brystit och skulderne met olye/ och hoffuitpanden met crismen/ I drage det sin døbe skiorte/ och giffue det ith tend lyws i haanden/ oc andet saadant mere/ som || i aff menniskan er tillagt ath pryde daaben met/ Thi daaben kand vel ske for vden saadanne ting/ och de ere icke de rætte stycke som dieffuelen skyer och flyer fore/ Hand foracter vel mectigere ting/ Det maa gaa her aluorlige til.

Men see der paa ath du staa der i een ræt tro/ oc hører Gudz ord oc aluorlige beder. Thi naar presten siger/ Lader oss bede/ da formaner hand io dig/ ath du skalt met hannem bede.

Oc alle faddere/ oc de som staa omkring daaben skulle i deris hierte bede alle de ord som presten i sin bøn opregner/ Der fore skal och presten sige samme ord frem vdtydelige oc laangsomt/ ath fadderne kunde dem vel høre oc fornømme/ oc vid dem selffue i hiertet met presten bede oc fremsætte | for Gud barnens nød met aluorlighed/ oc aff deris gantzke formue for barnit sætte dem mod dieffuelen/ och saa stille dem/ ath de lade det være een aluorlig ting for dem/ effterdi ath det er for dieffuelen ingen skemt.

103

Der fore er det vel redeligt oc rær/ ath mand icke tilftæder nogen drucken eller vild prest ath døbe/ ey heller bede løssactige folck til faddere/ men fine/ tucttige/ aluorlige/ fromme prester oc faddere/ til huilcke mand kand sig forsee/ ath de handle samme sag met aluorlighed oc met een ræt tro/ ath mand icke sætter dieffuelen det høguedige Sacrament fore til een spot/ oc vanære Gud/ som vdøsser offuer oss i daaben sin

offuerflødige oc grundløsse naadis riigdom/ saa ath hand selff kalder det een ny fødzal/ Met huilcken wii || vorde ledige fra dieffuelens tyranni/ løsse fra synden/ døden och helffuede/ liiffsens børn och arffuinge til alt det gode Gud haffuer/ oc Gudz egne

børn oc Christi brødre.

O Kiære Christne menneske/ lader oss icke saa wflitelige acte eller handle saadan wsigelig gaffue/ Er dog daaben vor eneste trøst oc indgang til alt det gode Gud haffuer och alle helgene menighed/ Der til hielpe oss Gud/ Amen.

Døbefaderen siger.

Far her vd du wrene aand/ oc giff den Hellig aand rum.

Der næst skal hand gøre kors paa barnens andlede ocbryst/sigendis.

Annamme det hellige korssis betegnelse/ baade paa dit andlede oc bryst.

Lader oss bede.

O altmectige euige Gud vor Herris Jesu Christi Fader/ ieg rober til dig || offuer denne.N. din tiænere/ som beder om din daabis gaffue/ oc vid den aandelige igenfødzal begerer din euige naade.

104

Herre tag hannem til dig/ oc som du haffuer sagt/ Bedet/ saa skulle i faa/ Leder/ saa skulle i finde/ Bancker/ saa skal eder opladis/ Saa giiff nu denne som beder dine gaffuer/ oc || oplad dørrer for hannem som bancker/ at hand kand faa den euige velsignelse i dette hiemmeliske bad/ och det rige som du haffuer oss alle sammen loffuit och tilsagt/ formiddels vor Herre Jesum Christum/ Amen.

Lader oss bede.

O Altmectigste Euige Gud/ du der vid floden effter din strenge retferdighed haffuer fordømt den || vantro verden/ och effter din store barmhiertighed reddede din tro tiænere Noe selff ottende. Och lodst druckne den forherdede Pharao met alle sine i det røde haff/ oc førde dit folck Israel igennem met tørre føder/ met huilcket du betegnede den hellige tilkommendis daab/ oc vid din kiære søns vor Herris Jesu Christi daab || haffuer hellig giort oc indsæt Jordans flod oc alle andre vand til salighedzens bad oc een rigtig afftoelse aff synden. Wij bede dig vid den samme din grundløsse barmhiertighed/ ath dw vilt nadelige see til denne din tiænere.N. oc met een ræt tro i aanden hannem begaffue/ ath vid dette salighedzens bad motte druckne oc vndergaa alt || det som hannem aff Adam er met født/ det er den synd som Adam gjorde/ Oc ath hand motte skylies fra de vantro menniskers tal/ oc bliffue beuaret i den hellige Christenhedz Arck/ altid brendende i aanden/ glad i haabet/ tiæne dit naffn/ ath hand maa faa met alle tro menneske det euige liiff oc salighed som du haffuer loffuit hannem/ vid Jesum || Christum vor Herre/ Amen

Jeg besuer dig du wrene aand/ i naffn Faders + oc Søns + oc Hellig aandz + ath du vdfarer/ oc viger fra denne Jesu Christi tiænere.N. Amen.

Lader oss høre det hellige Euangelium/ som Sanctus Marcus scriffuer.

Den tiid ledde de smaa børn til Jesum/ ath hand || skulde røre vid dem. Men disciplene lode ilde vid dem/ som børnene frem ledde. der Jesus det saa/ da bleff hand fortørned/ oc sagde til dem. Lader børnene komme til mig/ oc forbyuder dem det icke. Thi saadanne hør hiemmerige til. Sandelige siger ieg eder/ huo icke annammer Gudz rige som ith lidet barn/ hand kommer der icke ind/ Saa || tog hand dem i fagn och lagde sine hender paa dem/ oc velsignede dem.

Siden skal Presten legge sin hand paa barnens hoffuit/ och met Fadderne falde paa knæ oc bede Fader vor etc.

Fader vor som æsth i hjemmelen etc.

Der nest skal Presten lede barnet til Daaben/ oc sige.

Gud beuare bode din indgang och vdgang/ fra nu oc til euig tiid. ||

Der nest lader Presten barnit vid sine Faddere aff sige dieffuelen/ oc siger.

N. Forsager du dieffuelen?

Suar. Ja.

Oc alle hans gerninget?

Suar. Ja.

Oc alle hans væsen?

Suar. Ja.

Der effter spør hand.

Tror du paa Gud den altmectige Fader hiemmels oc iordz skabere? ||

Suar. Ja.

Tror du paa Jesum Christum hans eniste søn vor Herre fød oc piint?

Suar. Ja.

Tror du paa den Hellig aand/ een hellig Christelig kircke som er hellige menniskers samfund/ syndernis forladelse/ legemens opstaandelse/ och effter døden det euige liiff?

Suar. Ja. ||

Der effter spør hand.

Wilt du være døbt?

Suar. Ja.

106

Da tager hand barnet oc dipper det i Daaben/ oc siger.

Oc ieg døber dig i naffn Faders/ och Søns/ och Hellig aandz. Amen.

Saa skulle Fadderne holle barnet offuer Daaben/ och presten siger men hand legger barnet sin døbe skiorte paa.

Den altmectige Gud och || vor Herris Jesu Christi Fader/ som dig nu haffuer anden tiid igen fød formedels vand oc den Hellig aand/ oc haffuer forladt dig alle dine synder/ hand styrcke dig met sin naade til det euige liiff/ Amen.

Fred være met dig.

Suar. Amen.

107

Petrus Palladius ynsker alle Sogneprester Guds naade oc fred vid Jesum Christum vor Herre.

Nøddis ieg til kiære brødre in Christo i mit suare embede oc store arbeyde oc største wledighed/ ath vdsætte aff Tydske paa Danske denne lille Manual eller Haandbog saa som ieg kunde/ icke som ieg skulle/ Der fore beder ieg eder Herlige oc gerne/ ath i tage dette mit føye arbeyde til tacke/ ind til saa lunge nogen kand oc vil det effter Tydsken forbedre/ huilcket || ieg feer gantzske gerne/ Dog saa ath der intet tilleggis eller fra tagis andet end Enchiridion Lutheri indholder/ Ellers er min ydmyge bøn och begere til eder alle oc huer

serdelis/ Først for Gudz æres oc siden for den hellige kirckis opbyggelses skyld/ ath i ville alle samdirectelige holde disse Ceremonias vid mact/ oc saa vare paa eders embede/ ath i det met een god samuittighed for Gud oc mennisken forsuare kunde/ Och ville icke anse nogen menniskes smiger eller trwsel/ men mere det som Paulus sagde/ We mig der som ieg icke predicker Euangelium/ Gud styrcke eder alle met sin naade

vid sin kiære søn Jesum Christum vor Herre/ Amen.

Prentet i Kjøbmenhaffn
aff Hans Wingaard/
i det ny klosterstræde/
boendis.
den Tiende dag Junij.
H G H V D A